

Social dumping: sluipend gif of fata morgana?

Erasmus School of Economics, Erasmus Universiteit Rotterdam

Bachelorscriptie Algemene Economie

Naam student: ` Esmée de Bruin

Studentnummer: 386474

Begeleider: Maarten Bosker

Tweede beoordelaar: Suzanne Bijkerk

Datum: 12 juli 2017

Inhoudsopgave

1. Abstract	3
2. Inleiding	3
3. Theoretisch kader	4
4. Data en methodologie.....	10
4.1 Data	10
4.2 Methodologie	14
5. Resultaten	15
6. Interpretatie en discussie	17
6.1 Interpretatie	17
6.2 Discussie.....	19
7. Conclusie.....	20
Appendix	22
Referenties.....	27
Lijst met afkortingen	30

1. Abstract

De vakbond FNV voert actie tegen 'social dumping' in Nederland. Ook wil de Europese Commissie er strenger op toezien dat er geen oneerlijke concurrentie tussen werknemers uit verschillende delen van Europa plaatsvindt. In deze scriptie wordt onderzocht of dit werkelijk mogelijk wordt gemaakt door de detacheringsrichtlijn. Aan de hand van een paneldata analyse wordt gezocht naar een verband tussen de Nederlandse import van diensten en de sociale premie van Europese landen. Uiteindelijk komt naar voren dat er geen bewijs is voor dit verband. Door het gebrek aan bewijs voor 'social dumping' kan de Europese Commissie beter een beleid voeren waarmee illegaal werk in het buitenland wordt voorkomen. Dit kan namelijk een vorm van 'social dumping' zijn die niet naar voren komt in de officiële cijfers.

2. Introductie

Voor verschillende vakbonden is 'social dumping' een belangrijk item om aan te kaarten. Zij zien de Europese interne markt in zijn huidige staat als een bedreiging voor de nationale werknemers. Deze werknemers worden volgens hen verdrongen worden door goedkopere werkkrachten uit andere delen van de Europese Unie. De FNV is momenteel dan ook bezig met een campagne genaamd 'stop social dumping'. Deze vakbond stelt dat er vooral in de bouw, schoonmaak, transport, vlees en agrarische sector goedkopere werknemers worden gebruikt en pleit daarom voor 'gelijk loon voor gelijk werk op dezelfde werkplek' (Federatie Nederlandse Vakbeweging, 2017).

In de literatuur zijn er juist veel economen te vinden die de 'social dumping' wel mee vinden vallen. Ze vinden dat concurrentie tussen de landen goed is voor de economie. Ook zijn auteurs die het gevaar van 'social dumping' wel erkennen en uit theorie blijkt dat specifieke sectoren achteruitgang kunnen ondervinden door handel, maar geen bewijs hebben gevonden dat 'social dumping' zich voordoet in Nederland.

Er lijkt dus een debat tussen de wetenschap en het sterke gevoel van de gewone burger te zijn, waar beide partijen langs elkaar heen praten. Aan de ene zijde wordt er fel actie gevoerd door vakbonden, terwijl hier nauwelijks statistisch bewijs voor te vinden is. Toch lijkt de Europese Commissie te luisteren naar de eerste partij en vindt er overleg plaats over een nieuwe richtlijn die 'social dumping' moet voorkomen.

In deze scriptie zal worden onderzocht of er werkelijk sprake is van 'social dumping' in Nederland. De onderzoeksvraag zal dan ook zijn:

In hoeverre is er sprake van 'social dumping' in Nederland in de periode 2006 tot 2013?

Er is gekozen om hier verder onderzoek naar te doen omdat er in eerdere onderzoeken vaak wordt gekeken naar Europa als geheel of er wordt gefocust op een kleine groep landen zonder Nederland. Toch leeft in Nederland een grote angst. Er werden maatregelen tegen 'social dumping' opgenomen in de verkiezingsprogramma's door tenminste vier partijen, waaronder PvdA en CDA (NRC, 2017).

3. Theoretisch kader

Ondanks dat veel vakbonden 'social dumping' aanklaagt, is er nog geen eenzijdige definitie van dit fenomeen. Ook is er geen omschrijving in Europese wet, daarom heeft de Europese Commissie als uitleg gegeven dat 'social dumping' 'oneerlijke concurrentie is door de toepassing van verschillende lonen en sociale beschermingsregels voor verschillende soorten werknemers' is (Europese Commissie, 2015).

Terwijl de Europese Commissie vooral focust op het verschil tussen werknemers, focussen economen vooral op de gevolgen van 'social dumping' in hun begripsbepalingen. Zo zegt Adnett namelijk dat er pas 'social dumping' plaatsvindt als er sprake is van een afname van lonen of sociale bescherming van een land door externe druk (Adnett, 1995). Sapir houdt er ongeveer een gelijke betekenis op na, hij omschrijft 'social dumping' als een 'neerwaartse druk op sociale standaarden door concurrentie van landen met langere sociale standaarden'. Hierbij zegt hij dat de wil om 'social dumping' te voorkomen vooral voortkomt uit een angst dat landen hun sociale omstandigheden maar zullen blijven verlagen om een comparatief voordeel te hebben op andere landen. Ook zegt hij dat er een tweede groep bestaat die juist niet vreest voor een dergelijke 'wedstrijd naar de ondergrond'. Deze groep stelt namelijk dat de handel tussen landen er juist voor zal zorgen dat de sociale omstandigheden in landen waar arbeid goedkoop is zullen toenemen (Sapir, *The Impact of Globalization on Employment in Europe*, 1999).

In 2015 heeft Sapir onderscheid gemaakt tussen drie mogelijkheden waarop 'social dumping' plaats kan vinden. Ten eerste kan het zich voordoen als er wordt geïmporteerd uit landen met lage lonen, ten tweede vindt het plaats als productie zich juist verplaatst naar een land waar de

lonen laag zijn. Ondanks dat alle vormen nagenoeg hetzelfde effect hebben op de economie, is de laatste manier waarop ‘social dumping’ gebeurt de wijze die de bovengenoemde vakbonden willen bestrijden. Dit is wanneer er, al dan niet tijdelijk, diensten van goedkope arbeidskrachten worden geïmporteerd (Sapir, 2015).

In Europa is deze tijdelijke import van diensten mogelijk door detachering. Dit is wanneer een werknemer wordt uitgezonden door zijn werkgever om in een andere EU lidstaat diensten te verrichten (Europese Commissie, onbekend). In de richtlijn hierover staat dat deze tijdelijke werknemers op zijn minst het minimumloon van het gastland betaald moeten krijgen voor het werk dat zij doen (Europees Parlement en de Raad, 1997). Het is dus niet mogelijk om de tijdelijke werknemer minder te betalen dan het minimumloon dat ook voor de Nederlandse werknemers geldt. Wel kan er slechts dit minimumloon worden betaald terwijl het wellicht gebruikelijk is dat Nederlandse werknemers meer krijgen betaald dan het wettelijk minimum. In dat geval zijn de buitenlandse arbeidskrachten goedkoper op het gebied van loon dan de Nederlandse.

Echter, de kosten van arbeid bestaan niet enkel uit salarissen. Er komen meer kosten bij kijken wanneer een werknemer diensten levert. Deze kosten zijn juist de kosten waarmee landen kunnen gaan concurreren. Zo moet een werkgever belasting betalen en moet hij sociale premies betalen (Adnett, 1995). Deze sociale premies verschillen erg tussen de Europese landen. Zo moest de werkgever in 2008 over zijn Nederlandse werknemers drie keer zoveel betalen aan deze indirecte arbeidskosten dan over de gedetacheerde Portugese collega (Eurostat, 2017). Dit maakt het theoretisch gezien dan ook aantrekkelijk om een arbeidskracht uit een land te halen waar deze sociale premies lager liggen dan in het eigen land, zeker omdat er voor maximaal 24 maanden het tarief van het herkomstland mag worden aangehouden. In de praktijk blijkt dit ook één van de twee belangrijkste redenen om een buitenlandse werknemer tijdelijk in dienst te nemen. (Fellini, Ferro, & Fullin, 2007). Dit is logisch omdat een bedrijf dat goedkopere arbeid gebruikt, een voordeel heeft op andere bedrijven op de markt (Vaughan-Whitehead, 2003).

Doordat lagere tarief van sociale premies uit het bovengenoemde onderzoek een belangrijke drijfveer blijkt te zijn om diensten te importeren, kan deze factor ook een indicatie geven of er sprake is van ‘social dumping’ in Nederland. Wanneer er namelijk veel diensten worden ingevoerd uit landen waar er in vergelijking met ons land lage sociale contributies moeten worden afgedragen, kan dit betekenen dat er een causaal verband tussen deze twee is.

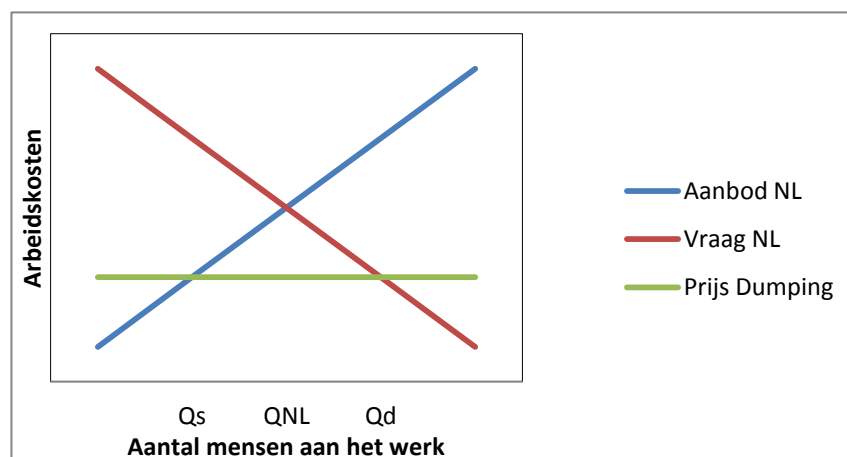
Hypothese 1: Een laag tarief van sociale premies in een land leidt tot een hogere import van diensten uit dit land.

Deze hypothese zal worden getest aan de hand van een paneldata analyse om te kijken of er een statistisch verband is.

Wanneer er werkelijk 'social dumping' plaatsvindt in Nederland, dan moet dit de Nederlandse arbeidsmarkt verstoren. Dit is te illustreren aan de hand van een grafiek waar de vraag en het aanbod van arbeid wordt weergegeven. Wanneer er geen buitenlandse arbeidskrachten in Nederland mogen werken, dan raken vraag en aanbod elkaar bij QNL. De prijs van arbeid en de hoeveelheid arbeid zijn dan in balans. De prijs van het arbeid uit het buitenland is ter vereenvoudiging perfect elastisch weergegeven, omdat de vraag vanuit Nederland nagenoeg geen effect zal hebben op de hoogte hiervan.

Er kan ook een neerwaartse druk zijn op de Nederlandse werknemers door de invloed van goedkopere werknemers uit het buitenland zonder dat deze naar ons land komen. Dit is zo wanneer Nederlandse werknemers bereid zijn voor een lager loon te werken dan dat zij eerst deden om te kunnen concurreren. De aanbodcurve van de Nederlandse werkgever zou dan naar rechts verschuiven. Uit de cijfers van het CBS lijkt dit niet naar voren te komen, want tussen 2006 en 2014 zijn de lonen in Nederland bijna elk jaar gestegen (appendix, figuur 1). Het kan wel zo zijn dat de lonen minder hard gestegen zijn dan dat zij zouden zijn zonder de invloed van buitenlandse werknemers.

Mocht er sprake zijn van 'social dumping' dan zakt de prijs van arbeid ineens naar beneden. Dit betekent dat de vraag naar arbeid in Nederland zal groeien naar Qd en het aanbod zal verminderen naar Qs. Het verschil tussen Qs en Qd zal worden opgevangen door werknemers uit het buitenland.

De vermindering van het aantal arbeidskrachten uit Nederland is te verklaren omdat deze niet willen werken voor hetzelfde bedrag als dat er voor de gedetacheerde werknemers wordt betaald. Ook kan het simpelweg niet zijn toegestaan om te werken voor dit bedrag omdat hun loon door de compensatie van het verschil in sociale premies onder het minimumloon zou komen te liggen. Anderzijds is er door de lagere prijs meer vraag naar arbeid.

In de praktijk betekent dit volgens auteurs die 'social dumping' als een gevaar zien dat er op de korte termijn werkloosheid kan ontstaan (Bernaciak, 2012). De regering kan op twee manieren proberen om werknemers uit hun eigen land aantrekkelijk te houden. Ten eerste kunnen zij het toestaan er minder sociale premies moeten worden betaald. Dit wordt ook wel 'social security dumping' genoemd. Ten tweede kunnen zij lagere lonen mogelijk maken. Ook door deze 'labour cost dumping' zullen de totale arbeidskosten lager worden. Beide maatregelen kunnen zorgen dat inwoners van het land competitiever worden tegenover hun buitenlandse collega's (Alber & Standing, 2000). Op de lange termijn betekent dit volgens Bernaciak dat sociale standaarden zullen worden vernietigd (Bernaciak, 2012). Wederom komt de vrees voor de 'wedstrijd naar de ondergrond' hier weer naar voren.

Om 'social dumping' tegen te gaan pleiten zij, net als de FNV, voor regelgeving waardoor concurrentie op basis van sociale premies niet meer mogelijk is. Dit kan enerzijds door harmonisatie van sociale regels in Europa, wat moeilijk te realiseren is (Rodrik, 1997). Anderzijds kan er worden gekozen voor een 'zelfde plaats, zelfde salaris' regeling die afgelopen winter ook bepleit is door Lodewijk Asscher. Hierbij krijgen alle Europese werknemers gelijk betaald als zij dezelfde positie op dezelfde werkplaats hebben (Asscher, 2016).

Toch zijn er ook auteurs die minder vrezen voor 'social dumping'. Zij zullen het dan waarschijnlijk ook de mildere naam 'strategische interactie' geven (Kvist, 2004). Volgens de internationale handelstheorie levert handel meer op als landen veel verschillen (Golub, 1997). Ze stellen dat het verschil in de prijs van arbeid voortkomt uit de verschillen tussen de landen. Als een land lagere productiviteit of lagere sociale normen heeft, zal dit waarschijnlijk zichtbaar zijn in de prijs van arbeid. Juist door te zorgen dat er handel plaats kan vinden tussen deze landen en deze handel niet te verstoren door sociale premies overal gelijk te laten zijn, zal deze arbeid worden aangeboden door diegene die dit het efficiëntst kan. Wat beter is voor beide partijen. Uiteindelijk zal er dan meer geld binnenkomen in het land met de lagere

sociale standaarden met als gevolg dat dit welvarender wordt, waardoor ook daar op den duur juist betere sociale zekerheid zal komen (Sapir, 1999).

Daarbij wordt er juist door deze groep gevreesd dat Europa minder goed kan concurreren met de rest van de wereld wanneer het detacheren van werknemers wordt tegengegaan. Dit omdat er binnen Europa minder concurrentie zal zijn, waardoor de efficiëntie minder kan worden vergeleken met de landen buiten de Europese Unie (Vaccarino & Darvas, 2016).

Toch betekent het bovenstaande niet dat handel met weinig barrières alleen winnaars voortbrengt. Wanneer er namelijk werknemers zijn die in productiviteit en werk niet van elkaar te onderscheiden zijn, deze uiteindelijk in het evenwicht hetzelfde loon betaald zullen krijgen volgens het Heckscher-Ohlin model. Volgens het Stolper-Samuelson theorema kunnen bepaalde sectoren achteruitgang ervaren wanneer de prijzen van de producten van een andere sector stijgen. Dit kan doordat er met een land wordt gehandeld waar deze prijzen anders liggen of wanneer plots geen tarief meer wordt geheven. Als de producten van een kapitaalintensieve sector meer gaan kosten, komt de verhouding tussen lonen en rente anders te liggen omdat de hoeveelheid arbeid en land verhoudingsgewijs niet evenveel zullen toenemen door de stijging in prijs. De vraag- en aanbodcurven van arbeid en land zullen immers niet gelijk lopen. Deze verstoring in de verhouding zorgt dat deze voor andere sectoren ook anders zal komen te liggen. Hierdoor zullen factoren meer aangewend worden voor de sector die kapitaalintensiever is, waardoor de prijs van de producten van de arbeidsintensieve sector lager komen te liggen. In deze sector zal daardoor minder verdiend worden en de lonen zullen lager komen te liggen (Leamer, 1995). Wanneer er verschillen zijn tussen de landen in Europa, zal dit betekenen dat er een soortgelijk proces zal plaatsvinden.

Vanuit het Stolper-Samuelson theorema is het dus mogelijk dat ondanks de positieve geluiden van de eerder genoemde economen, er wel degelijk schade kan worden aangebracht aan specifieke sectoren in Nederland door de toegenomen handel in Europa. Aan een deel van deze schade kan het label 'social dumping' worden gehangen omdat ook sprake is van een neerwaartse druk door buitenlandse werknemers.

Sinds 2014 is er een nieuwe richtlijn ingevoerd door de Europese Commissie om 'social dumping' te voorkomen (Europees Parlement en de Raad, 2014). Deze nieuwe richtlijn gaat vooral over de toepassing van de in 1996 ingevoerde richtlijn over het detacheren van mensen. Het voornaamste doel is om misbruik van de bestaande regels te voorkomen. Zo wil de Europese Commissie met de nieuwe richtlijn vooral fraude en ontwijking van regels

tegenaan. Daarbij wordt er door de invoering gezorgd dat er betere uitwisseling van informatie is (Europese Commissie, onbekend). Wanneer dit namelijk niet gebeurt, is het simpel voor werkgevers om misbruik te maken van de regels omtrent het plaatsen van werknemers. Zo kunnen zij constructies opzetten waardoor er langer voor een lagere prijs kan worden gewerkt. Ook is er een kans op uitbuiting.

In 2016 heeft de Europese Commissie ook nog een voorstel gedaan om de regels over detachering aan te passen zodat deze beter passen bij het doel ervan. De belangrijkste doelstellingen hiervan zijn dat de gedetacheerde arbeidskrachten betere rechten en eerlijker loon krijgen. Daarbij wil de Europese Commissie hiermee zorgen dat er eerlijke concurrentie tussen de landen is. Dit wil zeggen dat dit voorstel 'social dumping' tegen probeert te gaan (Europese Commissie, 2016).

Uit al deze nieuwe ontwikkelingen blijkt dat de Europese Commissie het belangrijk vindt dat er geen oneerlijke concurrentie is tussen werknemers uit verschillende landen. Dit is ook de reden dat in deze scriptie zal worden onderzocht of er daadwerkelijk 'social dumping' plaatsvindt in Nederland of dat de huidige discussie voortvloeit uit een irreële angst voor strategische interactie.

Er zal door middel van statistische methoden onderzocht worden of het kan worden bewezen dat er 'social dumping' in Nederland is. Daarbij is gekozen om zowel naar de gehele economie te kijken en het onderzoek toe te spitsen op de transportsector en op de bouwsector.

In Nederland worden namelijk na intellectueel eigendom en zakelijke diensten het vaakst transportdiensten ingevoerd (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2016). In deze sector is de angst voor 'social dumping' dan ook erg groot en actueel. De voorzitter van de Belgische Transportarbeidersbond beschreef 'social dumping' recentelijk als een 'sluipend gif dat onze westerse samenleving verziekt' (Moreels, 2017). Aan de hand van de derde hypothese zal worden onderzocht of zijn stelling gegrond is.

Hypothese 2: Een laag tarief van sociale premies in een land leidt tot een hogere import van transport uit dit land.

Ook zal er worden gekeken naar de bouwsector. Er worden volgens de cijfers vergeleken met andere diensten relatief weinig bouwdiensten ingevoerd, maar ook in deze sector wordt er gevreesd voor goedkope werknemers uit andere delen van Europa. In december hebben de bouwbonden van Europa actiegevoerd in Brussel voor 'gelijke rechten, gelijk loon en gelijke

behandeling' toen de ministers stemden over de nieuwe detacheringrichtlijn (Federatie Nederlandse Vakbeweging, 2016). De derde hypothese zal helpen om te onderzoeken of deze actie nodig was.

Hypothese 3: Een toename van import van diensten uit landen met lage sociale premies leidt tot lagere sociale premies in Nederland.

Wanneer er wordt gekeken naar de literatuur over dit onderwerp komt naar voren dat er in de meeste gevallen geen bewijs is dat er werkelijk 'social dumping' plaatsvindt. Zo concludeert Adnett dat het onwaarschijnlijk is dat Europese integratie resulteert in 'social dumping' (Adnett, 1995). Dit wordt bevestigd door Donaghey en Teague die zeggen dat arbeidsmigratie naar sommige Europese landen zelfs nodig kan worden door de vergrijzing (Donaghey & Teague, 2006). Alber en Standing schrijven ook dat er eerder sprake is van een inhaalslag van landen met lage sociale premies, dan dat het niveau in ander landen daalt onder invloed van deze landen (Alber & Standing, 2000). Ook Sapir is van mening dat dit het geval is. Hij benadrukt dat protectionistische maatregelen zelden resulteren in iets positiefs (Sapir, 1995).

Er zijn slechts enkele onderzoeken waar het tegenovergestelde naar voren komt. Bernaciak zegt bijvoorbeeld dat 'social dumping' wel degelijk voorkomt, alleen dat het juist ook tussen landen met soortgelijke lonen plaats kan vinden (Bernaciak, 2012).

Ondanks dat er weinig bewijs is dat 'social dumping' werkelijk bestaat, lijken de FNV, Lodewijk Asscher en de gewone man wel te denken dat Nederlandse banen in gevaar lopen door goedkopere werknemers uit andere delen van Europa. Wellicht is dit omdat veel onderzoek naar dit onderwerp wat ouder is en het vaak niet of slechts voor een klein deel op Nederland is gericht. Met de huidige discussies van de Europese Commissie over een nieuwe richtlijn en de felle acties van de FNV is het daarom belangrijk om in dit onderzoek te kijken naar de situatie in Nederland.

4. Data en methodologie

4.1 Data

De data die zal worden gebruikt voor het statistisch onderzoek is afkomstig van de database 'Labour cost levels by NACE Rev. 2 activity' van Eurostat (Eurostat, 2017). Verder zal er ook data over de Nederlandse import worden gebruikt. Deze database is te vinden via het CBS en gaat onder de naam 'Internationale handel; Invoer en uitvoer van diensten naar land,

2003-2013' (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2014). Hierbij is enkel gekeken naar de ingevoerde diensten die in deze database worden vermeld.

Deze import van diensten omvat de invoer van alle 'producten die niet tastbaar zijn'. Hierbij is het van belang dat deze diensten worden geleverd door een ingezetene van een ander Europees land aan een Nederlandse ingezetene. Hierbij maakt het niet uit of het gaat om handel tussen een bedrijf of een natuurlijk persoon. Het grootste deel van deze import bestaat uit vervoer, intellectueel eigendom en reisverkeer. Ook importeert Nederland veel zakelijke diensten zoals bijvoorbeeld juridische diensten of zakelijk advies (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2014).

Om niet alleen naar de data van een land als geheel te kijken, maar dit ook te bekijken per sector, kunnen dezelfde databases worden gebruikt. Hierbij wordt gekeken naar de import van vrachtverkeer en bouwverkeer. Voor beide sectoren is het van belang dat de werknemer fysiek over de grens komt en daarom zijn deze sectoren erg relevant voor deze scriptie. Dan zal er namelijk snel gebruik moeten worden gemaakt van detachering.

De import van diensten wordt gemeten per miljoen euro. De sociale premie wordt gemeten in euro's per arbeidsuur. Hierbij worden de kosten die de werkgever moet betalen aan sociale premie en belasting in vermindering gebracht met de subsidies.

Van niet alle landen zijn alle gegevens compleet. Zo kan het zijn dat er van het ene jaar wel gegevens bekend zijn over de grootte van de sociale premie en het andere jaar niet. Daarom zal er in dit soort gevallen gekeken worden naar de gemiddelde toename per jaar en met het bijbehorende getal worden gerekend.

Wanneer er een grafiek (appendix, figuur 2) gemaakt wordt van de totale import van diensten komt naar voren dat tussen 2006 en 2013 de meeste diensten worden geïmporteerd uit het Verenigd Koninkrijk en Duitsland. Op een derde en vierde plaats volgen Frankrijk en België. De minste diensten worden geïmporteerd uit Malta, Estland, Litouwen en Bulgarije.

Als het gaat om sociale premies dan is er op de grafiek (appendix, figuur 3) te zien dat er veel verschillen zijn binnen Europa. In Zweden, Frankrijk en België moet de werkgever relatief het meest sociale premie betalen. Ook in Nederland moet de werkgever relatief veel sociale premie betalen per werknemer. Deze hoeveelheid is ongeveer hetzelfde als in Italië en Oostenrijk. In alle andere landen van Europa ligt de sociale premie onder dat van Nederland. Het zou daarom aantrekkelijk moeten zijn om werknemers uit die landen te halen, omdat de

totale loonkosten per werknemer dan minder van zullen zijn. De sociale premie is het laagst in Bulgarije, Malta, Roemenië, Kroatië en Letland. Dat van Nederland is bijvoorbeeld twaalf keer zo veel als dat van Bulgarije. Wat direct opvalt is dat twee van de landen waar de sociale premie het laagst is, ook in het rijtje staan van landen waaruit de minste diensten worden geïmporteerd. Dit is tegenstrijdig met het idee van ‘social dumping’, omdat er dan juist veel diensten zouden moeten worden geïmporteerd uit die landen.

Deze observatie komt ook naar voren als er sociale premie en totale import tegenover elkaar worden gezet in een grafiek (appendix, figuur 4). Het theoretische verband tussen deze twee factoren dat in het eerdere hoofdstuk is geschetst komt niet naar voren. Het lijkt eerder dat er minder diensten worden geïmporteerd uit landen waar de sociale premies lager zijn. Ook is te zien dat er veel wordt gehandeld met Duitsland en het Verenigd Koninkrijk, wat geen verband lijkt te hebben met de sociale premie van deze landen. Als er niet wordt gekeken naar Duitsland en het Verenigd Koninkrijk, dan lijkt er sprake van heteroskedasticiteit, wat betekent dat de residuen niet overal dezelfde variatie hebben. Dit kan een probleem zijn voor de betrouwbaarheidsintervallen en de significantie van de parameters.

Wanneer er specifiek naar de sector ‘vrachtvervoer’ wordt gekeken (appendix, figuur 5), dan is te zien dat wederom de meeste diensten worden geïmporteerd uit Duitsland. Hierna wordt er het meeste vrachtvervoer geïmporteerd uit Polen. De hoeveelheid uit Polen is de afgelopen jaren sterk toegenomen. Het minste vrachtvervoer komt uit Griekenland, Denemarken, Finland en Hongarije, al is de hoeveelheid van dit laatste land tussen 2006 en 2013 meer dan verdubbeld.

Als wordt gekeken naar het verband tussen de import van vrachtvervoer en sociale premies is er niet direct een verband te zien (appendix, figuur 6). In dit geval zijn er geen opvallende uitschieters zoals bij de totale import van diensten. Ook is er sprake van homoskedasticiteit.

Ook in de sector ‘bouw’ importeert Nederland veruit de meeste diensten vanuit Duitsland (appendix, figuur 7). Verder is er een sinds 2006 een verschuiving plaats aan het vinden. Eerst werden er meer bouwdiensten vanuit België en Frankrijk ingevoerd, maar in 2013 was de import vanuit Polen en Oostenrijk hoger. Ook zijn er veel landen in Europa waar Nederland nagenoeg geen bouwdiensten uit importeert.

Wederom lijkt er geen verband te zijn tussen de hoogte van de sociale premie en de hoeveelheid bouwdiensten die wordt ingevoerd (appendix, figuur 8). Ook hier is de import vanuit Duitsland een uitschieter.

Er ontbreken gegevens van sommige landen over de import van bouwdiensten en vrachtvervoer. Deze landen zullen niet worden meegenomen in de analyse over de specifieke sectoren.

Vanaf 2008 tot 2016 is de hoeveelheid sociale premie die moet worden betaald voor een werknemer in alle delen van Europa lichtelijk toegenomen (appendix, figuur 9). Ook dit lijkt op het eerste gezicht het idee van ‘social dumping’ tegen te spreken, want als er sprake zou zijn van een ‘wedstrijd naar de ondergrond’, dan zouden landen hun sociale premies verlagen.

Er zal gebruik worden gemaakt van controlevariabelen. Er kunnen namelijk ook andere factoren zijn die de import van goederen beïnvloeden. Zo kan een Nederlandse werknemer meer kosten dan een werknemer uit een ander Europees land, maar naar verhouding veel productiever zijn. Het is in dat geval voordeliger om te kiezen voor de Nederlandse werknemer. Het is daarom van belang om te controleren naar productiviteit. Dit zal worden gedaan door middel van twee variabelen; het opleidingsniveau van elk land en het bruto binnenlands product per hoofd van de bevolking. De indicator voor opleidingsniveau is het percentage van de beroepsbevolking dat een tertiaire opleiding heeft gedaan, wat te vinden is op Eurostat (Eurostat, 2017). Ook zal als indicator bruto binnenlands product per inwoner worden gebruikt, want dit laat zien wat de productie van een land is per ingezetene. Deze data is ook te vinden op Eurostat (Eurostat, 2016).

Daarnaast zal de totale omvang van de productie van elk land worden gebruikt als controle variabele. Hierbij zal worden gekeken naar het bruto binnenlands product van elk land (Eurostat, 2016). De productie van elk land kan invloed hebben op de import vanuit dit land, want wanneer een land veel produceert, betekent dit dat er veel handel met het buitenland is.

Als laatste controle variabele zal de import vanuit elk land van het jaar ervoor worden gebruikt (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2014). Als er namelijk al eerder import van diensten uit een land is geweest kan dit betekenen dat er later weer gebruik zal worden gemaakt van deze diensten. De diensten kunnen immers aangeraden zijn aan landgenoten of er kunnen handelsrelaties zijn ontstaan.

Alle variabelen zullen worden omgezet naar logaritmes. Hiervoor is gekozen omdat er wat uitschieters zijn en hiervoor op deze manier gecorrigeerd wordt.

4.2 Methodologie

Door middel van de eerste hypothese zal er worden gekeken naar het verband tussen de totale import van diensten uit een land en de sociale premie van dat land. Deze hypothese zal worden beantwoord aan de hand van paneldata. Voor deze methode is gekozen omdat er steeds zal worden gekeken naar dezelfde groep landen over een tijdsperiode. Er zullen dan als het ware een verschillende cross-sections achter elkaar worden gemaakt. Hierbij kan naar voren komen of er sprake is van een verband.

Deze methode is erg geschikt omdat er geen controle variabelen hoeven te worden gebruikt voor de factoren die verschillend zijn per land maar niet veranderen in de tijd zoals culturele verschillen of verschil in afstand. Deze factoren worden namelijk al meegewogen in de analyse. Dit is van belang omdat Nederland bijvoorbeeld het meest importeert uit het Verenigd Koninkrijk en Duitsland en deze factoren daar waarschijnlijk aan ten grondslag liggen (Baltagi, 2013). De enige controlevariabelen die nodig zijn, zijn factoren die verschillend zijn tussen elk land en per tijdshoeveelheid. Er zal daarom ook worden gecorrigeerd voor productiviteit, productieomvang en eerdere import van diensten vanuit het land.

Het model hierbij is:

$$\gamma_{it} = \beta_1 x_{1it} + \beta_2 x_{2it} + \beta_3 x_{3it} + \beta_4 x_{4it} + \beta_5 x_{5it} + \alpha_i + \mu_{it}$$

γ_{it} is hierbij de totale import, waarbij de i staat voor het land en de t voor de tijd. x_1 is onafhankelijke variabele, in dit geval is dat de sociale premie van een land. β_1 is de coëfficiënt van deze variabele. x_2 staat voor het opleidingsniveau en β_2 is de coëfficiënt van deze controle variabele. x_3 beschrijft het bruto binnenlands product per inwoner, met bijbehorende coëfficiënt β_3 . Vervolgens zullen x_4 en x_5 staan voor de het bruto binnenlands product van elk land en voor de import vanuit dat land van een jaar eerder. β_4 en β_5 zullen staan voor de coëfficiënten van deze twee controle variabelen. In dit model is α_i de onbekende interceptie van elk land en is μ_{it} de ‘error term’.

Er zijn twee manieren om paneldata te analyseren. Zo is er de ‘fixed effect’ methode en de ‘random effect’ methode. Als de unieke fouten gecorreleerd zijn met de regressoren dan moet

de 'fixed effect' methode worden gebruikt. Dit kan worden bekeken aan de hand van de Hausman test.

Om te kijken of er een eenzelfde verband bestaat tussen de import van de sectoren 'bouw' en 'vrachtvervoer' en sociale premies, zal dezelfde test worden gedaan. Het model is in beide gevallen hetzelfde als het eerder beschreven model, alleen zal Y_{it} staan voor de import van vrachtvervoer of de import van bouwdiensten.

5. Resultaten

Voor de beantwoording van de eerste hypothese die kijkt naar het verband herkomst van de totale import en de sociale premie van dat land, zal paneldata worden gebruikt. Hierbij zijn twee methoden mogelijk, daarom zal er eerst een Hausman test moeten worden uitgevoerd.

Uit deze test komt dat de $\text{prob} > \chi^2$ waarde 0.0000 is. Dit is minder dan 0.05 dus het verschil in de parameters is significant systematisch. Dit betekent dat de verschillen tussen de landen niet gecorreleerd zijn met elkaar. Daarom moet het 'fixed effects' model worden gebruikt.

Tabel 1: Invloed sociale premie op totale import van diensten

	Coëfficiënt	P-waarde	Significant effect
Sociale premie	0.0204	0.909	Nee
Tertiair onderwijs	0.0048	0.004	Ja
BBP	-0.0526	0.469	Nee
BBP per inwoner	0.0437	0.257	Nee
Import jaar eerder	0.6398	0.000	Ja

Uit het 'fixed effects' model van de paneldata analyse komt naar voren dat er sociale premie geen significant effect heeft op de totale import van diensten. Hierbij is de coëfficiënt van sociale premie 0.0204. Deze coëfficiënt betekent dat wanneer de sociale premie van een land 1 procent meer wordt, dit zorgt voor een toename van import van diensten uit dit land van 0.02 procent. Echter, de p-waarde is 0.909 en dit is meer dan 0.05, wat betekent dat er geen bewijs is dat sociale premie invloed heeft op de totale import. Er is dus een grote kans dat de coëfficiënt van sociale premie werkelijk 0 is. Dit alles meegenomen betekent dat er geen significant bewijs is gevonden dat er 'social dumping' plaatsvindt via de detacheringsrichtlijn.

Opvallend is ook dat 99% van alle variatie van de import komt door de verschillen tussen de landen, dit komt naar voren uit de rho-waarde. Twee variabelen hebben wel een significant

effect op import. Het percentage dat tertiair onderwijs heeft gevolgd en de import van een jaar eerder bepalen de hoogte van de import van diensten. Dit betekent dat Nederland graag diensten importeert uit landen met een hogere productiviteit en dat ook eerdere import een rol speelt in deze keuze.

De tweede hypothese zal op een soortgelijke manier worden beantwoord. Met deze hypothese wordt er specifiek naar de transportsector gekeken. Uit de Hausman test komt naar voren dat het ‘fixed effects’ model moet worden gebruikt. Dit is zo omdat de prob>chi waarde minder is dan 0.05, want de waarde is 0.0411. Dit wil zeggen dat het verschil in de parameters significant systematisch is. Er kan dus vanuit worden gegaan dat de verschillen tussen de landen niet willekeurig zijn.

Tabel 2: Invloed sociale premie op de import van vrachtdiensten

	Coëfficiënt	P-waarde	Significant effect
Sociale premie	0.2034	0.474	Nee
Tertiair onderwijs	0.0050	0.030	Ja
BBP	0.0858	0.127	Nee
BBP per inwoner	-0.0164	0.520	Nee
Import jaar eerder	0.3978	0.054	Nee

Uit de analyse van de paneldata komt naar voren dat sociale premie geen significante invloed heeft op de import van vrachtvervoer, want de p-waarde is 0.474. Dit betekent dat de kans bestaat dat de import van vrachtdiensten niet 0.2 procent stijgt bij een 1 procent stijging van sociale premie, maar eigenlijk maar 0 procent. Ook nu is er geen bewijs voor ‘social dumping’ door een verschil in sociale premies gevonden.

Met de derde hypothese zal er worden onderzocht of er dan wel sprake is van ‘social dumping’ in de bouwsector. Als dit zo is dan heeft de sociale premie van een land negatieve invloed op de import van bouwdiensten uit dit land. Uit de Hausman test komt naar voren dat ook in dit geval het ‘fixed effects’ model moet worden gebruikt. De prob>chi waarde is 0.0000 wat veel minder is dan 0.05, wat wil zeggen de hoeveelheid aan bouwdiensten die uit elk land worden geïmporteerd niet willekeurig van elkaar verschilt. Het verschil in de coëfficiënten is dus systematisch.

Tabel 3: Invloed sociale premie op de import van bouwdiensten

	Coëfficiënt	P-waarde	Significant effect
--	-------------	----------	--------------------

Sociale premie	-7.1252	0.065	Nee
Tertiair onderwijs	0.2977	0.082	Nee
BBP	0.8718	0.093	Nee
BBP per inwoner	-1.1159	0.770	Nee
Import jaar eerder	0.0546	0.853	Nee

Ook bij de derde hypothese komt als antwoord naar voren dat sociale premie geen significant effect heeft op de import. Toch is de kans dat sociale premie wel invloed heeft op de import van bouwdiensten bij deze derde hypothese het grootst. De p-waarde bij deze analyse is namelijk 0.065, wat dichtbij 0.05 ligt. Er is dus geen bewijs dat de coëfficiënt niet in feite nul is, maar er is meer kans op een verband dan in de eerdere analyses. Daarbij is er nog ander een belangrijk verschil, want de coëfficiënt van de sociale premie is bij deze analyse een stuk groter dan die van vrachtdiensten en totale import. Ook is het teken negatief. Dit betekent dat een daling van de sociale premie van een land met 1 procent de import uit dit land met 7.1 procent zal laten toenemen.

In de bouwsector bestaat dus de kans dat er 'social dumping' door de detacheringsrichtlijn plaatsvindt en dat de sociale premie invloed heeft op de invoer van diensten. Toch is ook hier het bewijs niet significant en mogen er aan de uitkomst geen harde conclusies verbonden worden.

Er kan worden geconcludeerd dat er uit geen enkele test naar voren is gekomen dat sociale premie invloed significant effect heeft op import. Er is dus geen bewijs dat er in het geval van totale import of in de bouw- en transportsector 'social dumping' door verschillen in sociale premies plaatsvindt op een manier zoals beschreven is in het theoretisch kader.

De kans dat sociale premie een effect had was het grootst bij de import van bouwdiensten. Hier lag de p-waarde immers het dichtst bij 0.05. Bij de tweede en derde hypothese lag de p-waarde verder van 0.05, dus in dat geval is er nog minder bewijs voor een significant verband.

6. Interpretatie en discussie

6.1 Interpretatie

Het lijkt dus zo te zijn dat er geen bewijs is dat de angst van vakbonden zoals FNV gegrond is en dat er tussen 2006 en 2013 geen 'social dumping' in Nederland is geweest. Dit hoeft niet zo te zijn, want zoals in het theoretisch kader naar voren is gekomen, zijn er ook andere vormen van 'social dumping' dan onderzocht in deze scriptie. Wel kan er worden

geconcludeerd dat er geen bewijs is dat sociale premies invloed hebben op de import van diensten en dat de kans dan ook klein is dat 'social dumping' op deze wijze plaatsvindt.

Dit betekent ook dat de Europese Commissie maatregelen kan invoeren om 'social dumping' tegen te gaan, maar dat zij zich hierbij beter op andere onderwerpen kunnen focussen dan sociale premie. Een nieuwe richtlijn zal niet nutteloos zijn, want dit onderzoek focust alleen op de officiële cijfers van de Europese Unie en Nederland. In de praktijk kunnen er meer diensten worden ingevoerd dan dat bekend is. Dit kan bijvoorbeeld doordat een buitenlandse werknemer zwart werkt in Nederland. Ook kunnen er constructies op zijn gezet waardoor het werk niet wordt geregistreerd. In Noorwegen bleek bijvoorbeeld dat de bouwsector 5 tot 10 procent uit buitenlandse werknemers bestond (Cremers, Dølvik, & Gerhard, 2007). Als dit in Nederland ook zo is, dan zal zeker bij deze sector de kans groot zijn dat er 'social dumping' plaatsvindt.

Juist de gevallen wanneer er zwart wordt gewerkt zal er vaker voor lagere loonkosten worden gewerkt, omdat het werk buiten de boekjes omgaat. De kans is er dat in deze gevallen onder het minimumloon wordt gewerkt of dat er geheel geen sociale premie wordt afgedragen aan het land van herkomst. Dit is gevaarlijk op twee manieren. Ten eerste is de kans dat nationale werknemers worden verdrongen groter, omdat de loonkosten nog lager kunnen zakken en omdat autoriteiten hier niet van op de hoogte zijn. Ten tweede is er ook het gevaar voor de buitenlandse werknemers dat zij worden uitgebuit. Zij werken zonder de bescherming van iemand die wit werkt (Cremers & Janssen, Undeclared labour: don't blame the migrants, 2008).

Er kan dus in plaats van op het voorkomen van 'social dumping' beter eerst worden ingezet op betere monitoring en op het tegengaan van fraude. Zoals het zorgen dat alle Europese werknemers in het buitenland gelijke rechten en bescherming hebben. Dit werd ook gedaan met de vernieuwde toepassing van de oude richtlijn.

De 'zelfde plaats, zelfde salaris' regeling die bepleit werd door Lodewijk Asscher lijkt zonder dit bewijs en de juiste gegevens in beeld daarom ook wat voorbarig. Er kan beter eerst worden gedacht aan het voorkomen van fraude en onderzoek naar andere vormen van 'social dumping', want van een bedreiging door verschillen in sociale premie lijkt geen sprake te zijn als er wordt gekeken naar de officiële cijfers.

6.2 Discussie

Hoewel er in geen enkele test bewijs is gevonden voor ‘social dumping’ door verschillen in sociale premies en ook uit de literatuur zelden naar voren komt dat dit bewijs bestaat, moet er voorzichtig worden omgegaan met welke conclusie hieruit wordt getrokken.

In dit onderzoek is er gekeken naar het effect van sociale premie op de totale import, de bouwsector en de transportsector. In al de testen is er gekeken naar het macroniveau. Er is naar voren gekomen dat er geen bewijs voor ‘social dumping’ op dit niveau is. Het kan echter zo zijn dat er wel ‘social dumping’ bestaat op een kleiner niveau. Dit gevaar wordt ook wel ‘ecological fallacy’ genoemd. De cijfers van geheel Nederland kunnen een vertekend beeld geven van wat er binnen een bedrijf gebeurt. In verder onderzoek kan er daarom ook worden gefocust op ‘social dumping’ op bedrijfsniveau.

In deze scriptie is er alleen gekeken naar het effect van sociale premie op de import van Nederland. Dat er geen 'social dumping' in Nederland is, hoeft niet te betekenen dat dit niet in andere landen van de Europese Unie wel zo is. Als er namelijk sprake van interne validiteit, betekent dit niet gelijk dat er sprake is van externe validiteit. De conclusies die worden getrokken in dit onderzoek zijn niet van toepassing op de rest van Europa, omdat de import van diensten in deze landen waarschijnlijk heel anders is.

Er is in deze scriptie ook niet onderzocht of er sprake is van indirecte ‘social dumping’. Dit is wanneer een werknemer via een ander land in ons land komt werken. Zo kan het bijvoorbeeld lijken dat een werknemer van een Duits bedrijf komt en de diensten daarom worden aangemerkt als import vanuit Duitsland, maar dat de diensten eigenlijk worden geleverd door een Duits bedrijf met alleen Poolse mensen in dienst. Het is moeilijk om dit te onderzoeken, daarom is het nu niet meegenomen in de analyse. In de toekomst kan deze mogelijkheid worden betrokken bij het onderzoek.

Een ander probleem dat zich voor heeft kunnen doen in dit onderzoek is een afwijking van de steekproef. De cijfers die beschikbaar zijn gesteld door het CBS komen tot stand door een steekproef van bedrijven te nemen. Zo wordt uiteindelijk de waarde van de import van diensten bepaald (Centraal Bureau voor de Statistiek, onbekend). Deze steekproef wordt gebruikt om de totale import van Nederland te voorspellen, maar in werkelijkheid kan de import afwijken van dit getal.

Hetzelfde geldt voor de data van Eurostat. Deze data wordt gebaseerd op een vierjaarlijkse enquête over de arbeidskosten. De uitkomsten worden gecombineerd door middel van een extrapolatie van de 'Labour Cost Index'. Hoewel deze uitkomsten zelden hoeven worden aangepast, kan het ook zijn dat de sociale premie afwijkt van wat het werkelijk is (Eurostat, 2015). Er is dan sprake van een foute meting van een onafhankelijke variabele.

Ook waren er van sommige landen geen gegevens beschikbaar. Zeker in het geval van bouwdiensten en in mindere mate van transportdiensten ontbraken gegevens van veel landen. In beide gevallen waren het juist landen met een lage sociale premie waarvan de gegevens niet bekend waren. Hierdoor moest het model worden gemaakt van een kleiner aantal landen. Dit heeft invloed gehad op de uitkomst van de analyse. Ten eerste is het moeilijker om een significant effect te vinden als er minder observaties zijn. Ten tweede is de uitkomst waarschijnlijk vertekend omdat de import uit een aantal landen met een lage sociale premie niet mee is genomen in de analyse. Het effect van de sociale premie kan als gevolg zijn onderschat.

In deze scriptie is er geprobeerd een zo objectief mogelijk beeld te geven van 'social dumping' in Nederland. Dit beeld kan beïnvloed zijn omdat 'social dumping' als term een negatieve ontwikkeling beschrijft. Daarom kan het zijn dat deze term vaker wordt gebruikt door mensen die het als een bedreiging zien. Voorstanders gebruiken wisselende woorden zoals bijvoorbeeld 'strategische interactie'.

7. Conclusie

In deze scriptie is onderzoek gedaan naar 'social dumping' in Nederland omdat momenteel de vakbond FNV fel actievoert tegen dit fenomeen. Ook politieke partijen in Nederland en de Europese Commissie willen iets doen aan 'social dumping'. Daarom was het van belang om de feitelijke situatie in Nederland te onderzoeken.

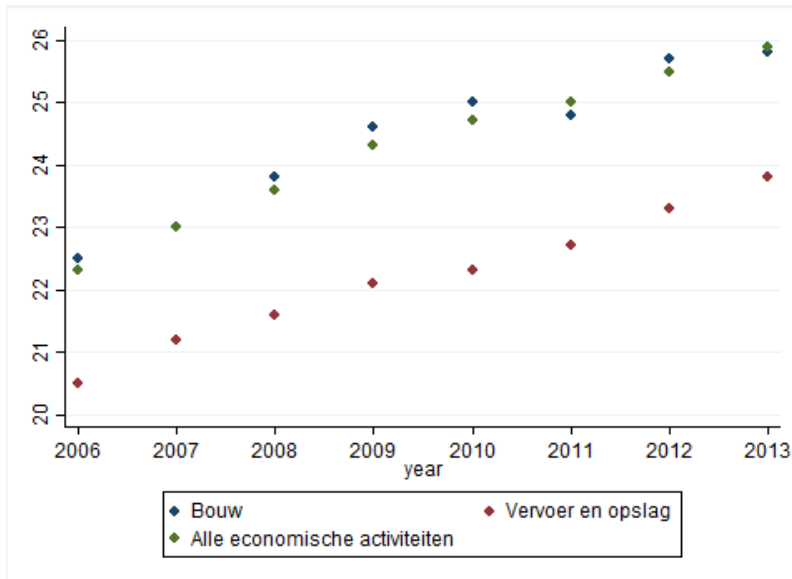
Eerst is beschreven wat 'social dumping' is. Hier bleek nog geen overeenstemming te zijn, maar het kan worden gezien als oneerlijke concurrentie tussen werknemers uit verschillende landen. Deze concurrentie kan op veel manieren plaatsvinden, maar in deze scriptie is alleen gefocust op 'social dumping' door de detacheringsrichtlijn. Op deze manier is het volgens de wet alleen mogelijk om te concurreren op basis van sociale premie. In de literatuur die beschikbaar was werd zelden bewijs gevonden dat er werkelijk 'social dumping' plaatsvond in Europa.

Vervolgens is er onderzoek gedaan naar de situatie in Nederland door middel van een paneldata analyse. Hierbij werd gezocht naar een verband tussen de import van diensten en sociale premie. Een lage sociale premie van een land zou in het geval van ‘social dumping’ een hogere import van diensten uit dit land als gevolg hebben. Dit verband werd niet gevonden. Ook was er geen significant bewijs toen er op een eenzelfde wijze werd getest op een verband in de bouwsector en in de transportsector.

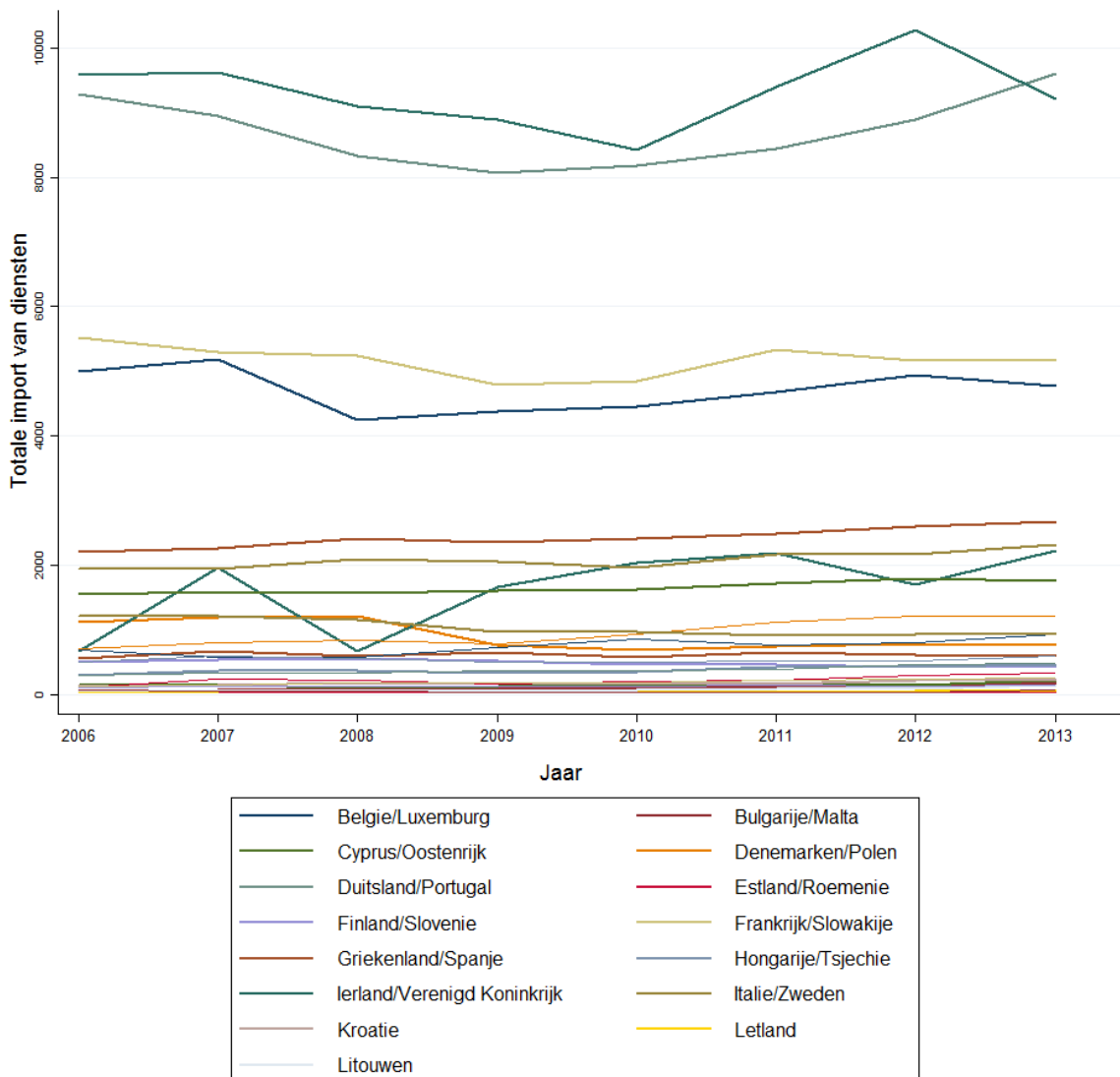
In Nederland is ‘social dumping’ via de detachingsrichtlijn dus niet waar te nemen. Dit kan zo zijn omdat er onvoldoende zicht is op wat er werkelijk gebeurt. Een deel van het werk kan illegaal plaatsvinden. Daarom is het niet onverstandig om als Europese Commissie verder na te denken over de detachingsrichtlijn. Hierbij zal de focus moeten liggen op monitoring en het voorkomen van fraude en niet direct op het voorkomen van ‘social dumping’. Voor de FNV geldt dat zij de actie beter kunnen matigen tot er betere gegevens beschikbaar zijn, want tot nu toe lijkt ‘social dumping’ in Nederland eerder een fata morgana dan een sluipend gif.

Appendix

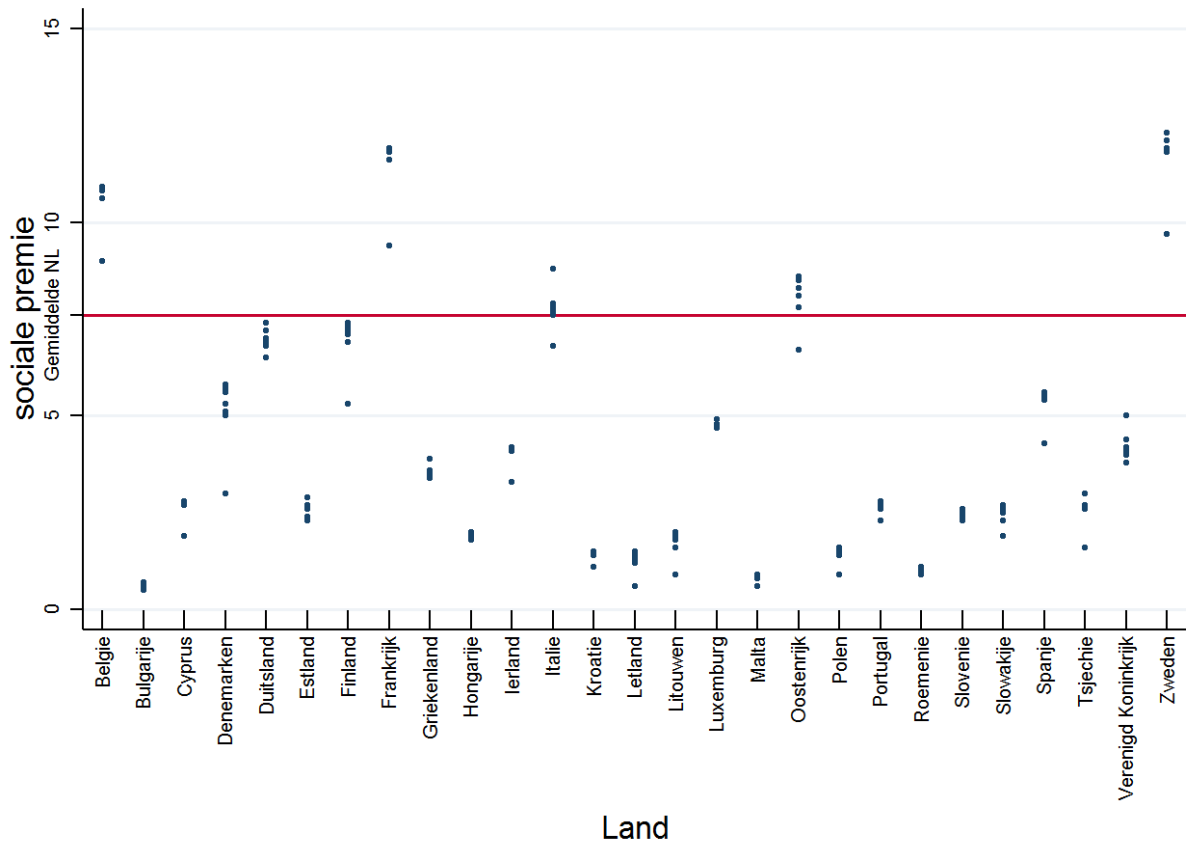
Figuur 1: Ontwikkeling lonen Nederland

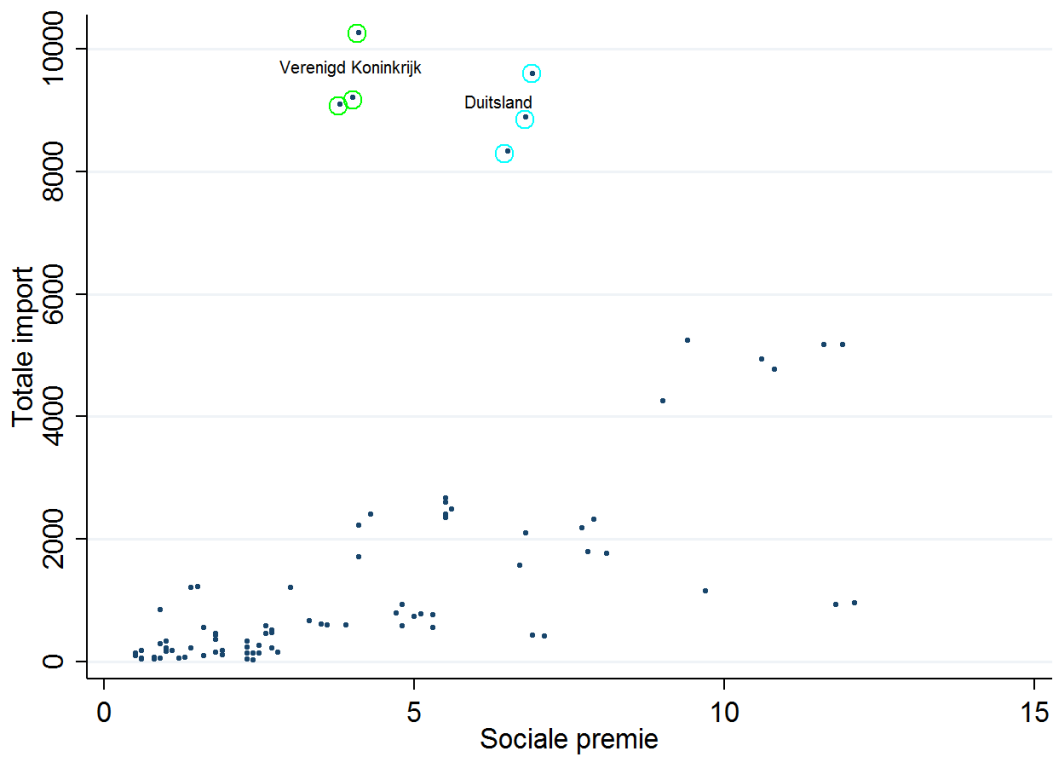
Figuur 2: Totale import van diensten naar Nederland

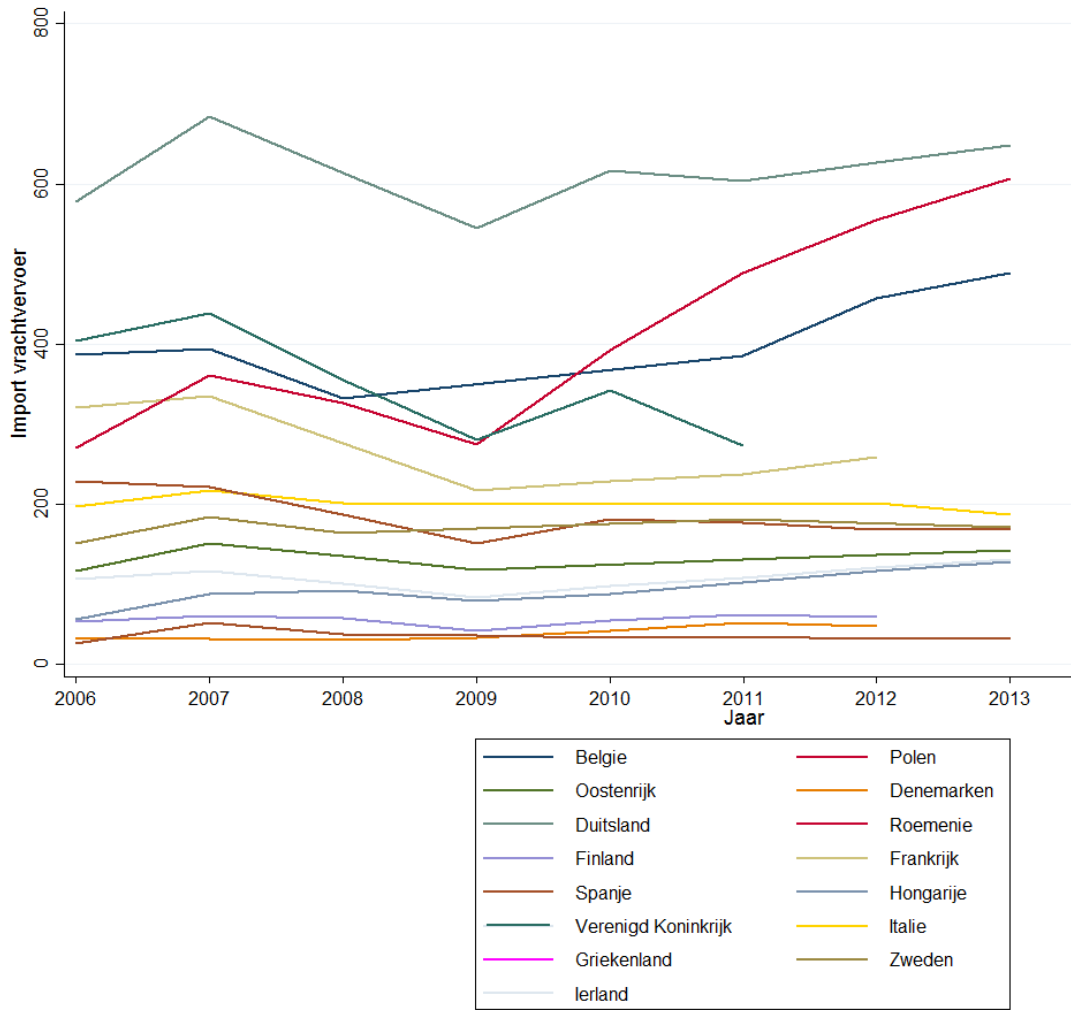
Figuur 3: Sociale premies per land

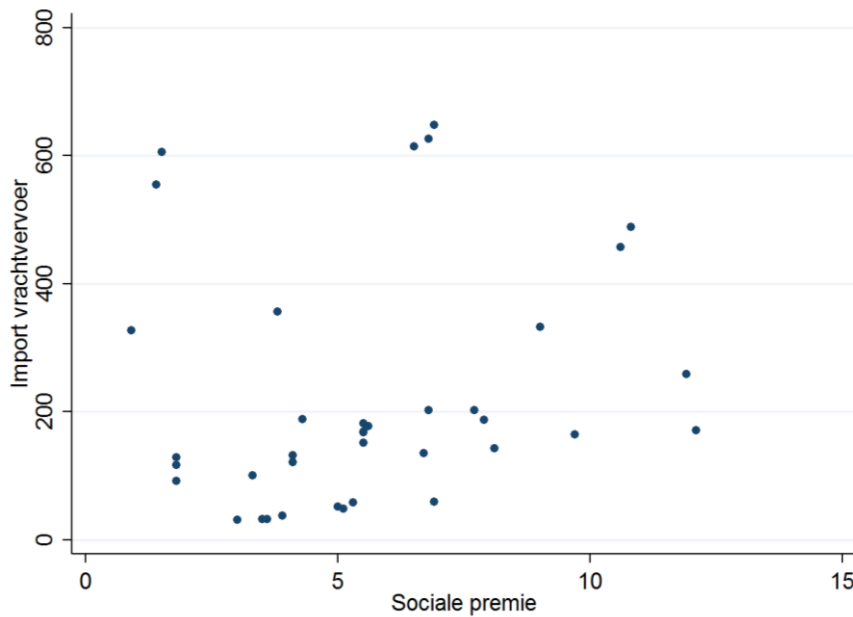
Figuur 4: Totale import en sociale premie

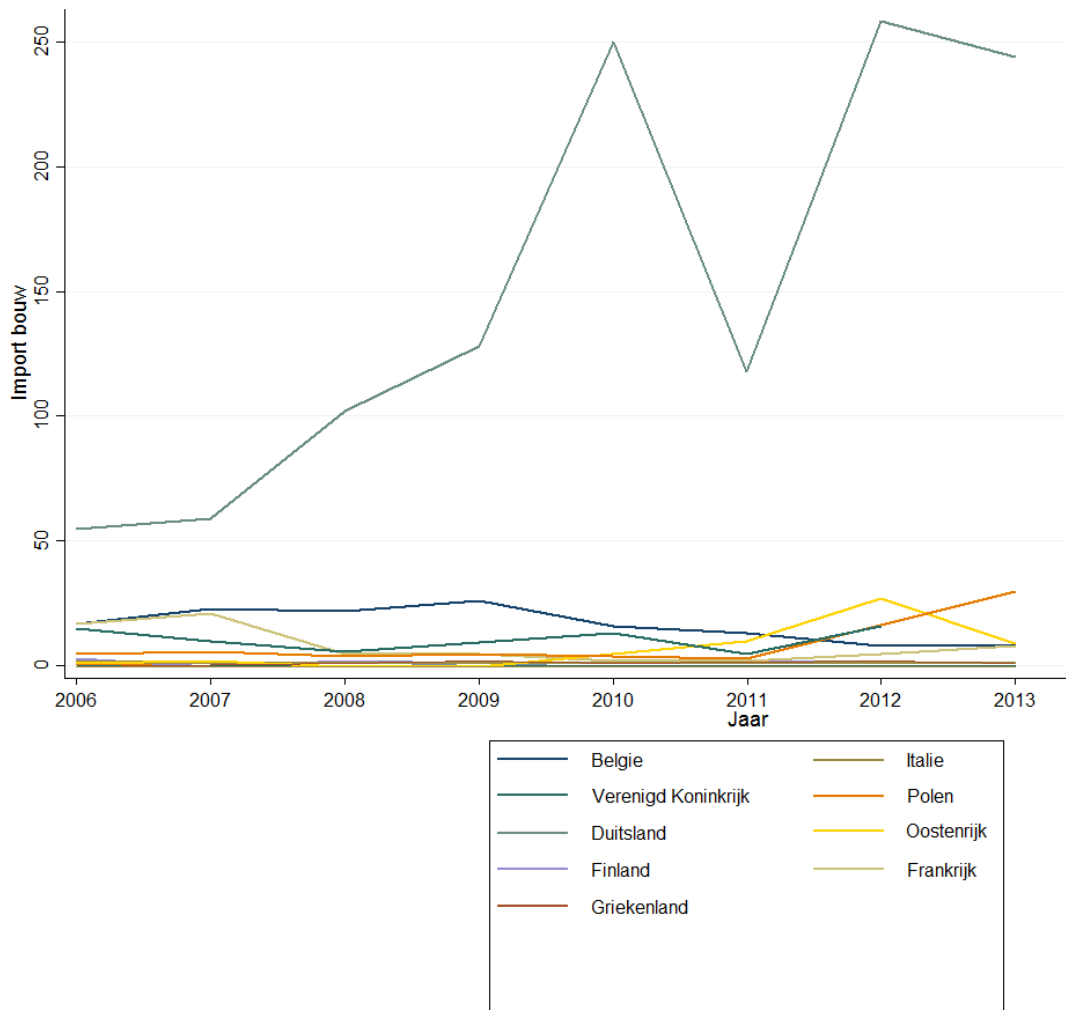
Figuur 5: Import vrachtwagen naar Nederland

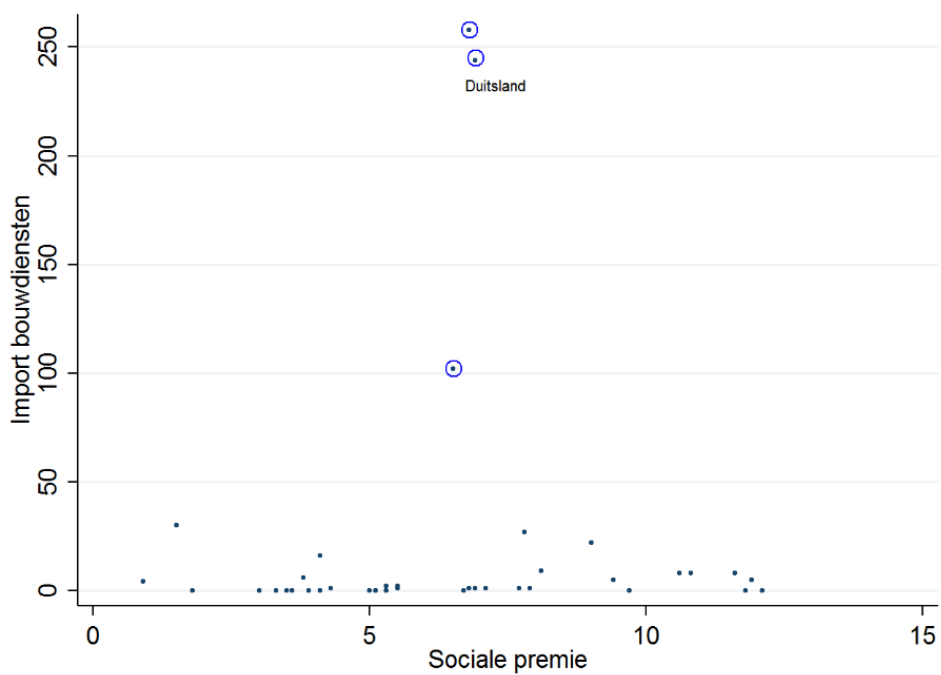
Figuur 6: Import vrachtwagen en sociale premie

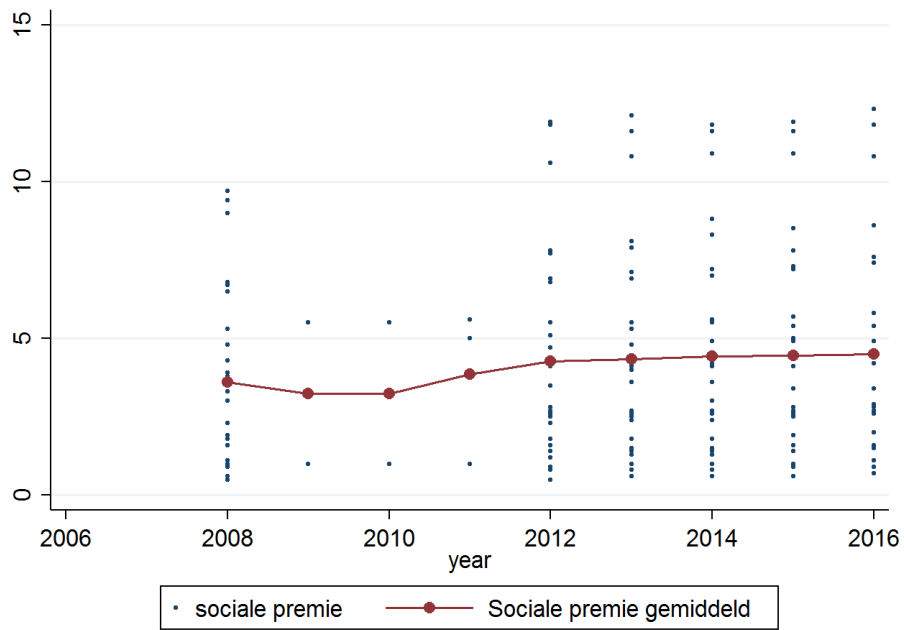
Figuur 7: Import bouw naar Nederland

Figuur :8 Import bouwdiensten en sociale premie

Figuur 9: Ontwikkeling sociale premie van 2008-2016

Referenties

- Adnett, N. (1995). Social Dumping and the European Economic Integration. *Journal of European Social Policy*(5), 1-12.
- Alber, J., & Standing, G. (2000). Social Dumping, Catch-up or Convergence? *Journal of European Social Policy*, 100.
- Asscher, L. (2016). Promoting decent work in Europa: the role of social partners. *Promoting decent work on the European labour market. Better compliance and enforcement*. Den Haag: Rijksoverheid.
- Baltagi, B. H. (2013). *Econometric analysis of panel data*. New York: John Wiley & Sons.
- Bernaciak, M. (2012). Social Dumping: Political Catchphrase or Treat to Labour Standards? *European Trade Union Institute Working Paper*, 24.
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2014, oktober 8). *Internationale handel; Invoer en uitvoer van diensten naar land, 2003-2013*. Opgehaald van Website van CBS: statline.cbs.nl
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2016, juli 19). *Handel in diensten met het buitenland groeit sterk*. Opgeroepen op juni 8, 2017, van Website van CBS: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2016/29/handel-in-diensten-met-het-buitenland-groeit-sterk>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (onbekend, onbekend onbekend). *Statistiek internationale handel in diensten*. Opgeroepen op juni 9, 2017, van Website van het CBS: <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/onderzoeksomschrijvingen/korte-onderzoeksbeschrijvingen/statistiek-internationale-handel-in-diensten>
- Cremers, J., & Janssen, J. (2008). Undeclared labour: don't blame the migrants. *Transfer: European Review of Labour and Research*(4), 695-699.
- Cremers, J., Dølvik, J., & Gerhard, B. (2007). Posting of workers in the single market: attempts to prevent social dumping and regime competition in the EU. *Industrial Relations Journal*(6), 524-541.
- Donaghey, J., & Teague, P. (2006). The Free Movement of Workers and Social Europe: Maintaining the European Ideal. *Industrial Relations Journal*(6), 652-666.
- Europees Parlement en de Raad. (1997, 1 21). Richtlijn 96/71/EG van het Europees Parlement en de Raad. *Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen*(L 18), 1-6.
- Europees Parlement en de Raad. (2014). Richtlijn 2014/60/EU. *Publikatieblad van de Europese Unie*(L159), 1-66.
- Europese Commissie. (2015, augustus 14). *Parliamentary questions*. Opgehaald van Website van het Europese Parlement:

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getAllAnswers.do?reference=E-2015-008441&language=EN>

Europese Commissie. (2016, maart 8). *The Commission presents reform of posting of workers - towards a fair and truly European Labour Market*. Opgehaald van Website van de Europese Commissie:

ec.europa.eu/social/main.jsp?langld=en&catld=89&newsld=2488&furtherNews=yes

Europese Commissie. (onbekend, onbekend onbekend). *Posted workers*. Opgeroepen op maart 31, 2017, van Employment, Social Affairs & Inclusion:

ec.europa.eu/social/mail.jsp?catld=471

Eurostat. (2015, maart 26). *Labour cost levels by NACE Rev. 2 activity (lc_lci_lev) - Reference Metadata in Euro SDMX Metadata Structure (ESMS)*. Opgeroepen op juni 9, 2017, van Website van Eurostat:

http://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/lc_lci_lev_esms.htm

Eurostat. (2016, oktober 10). *GDP and main components - current prices*. Opgeroepen op juni 24, 2017, van Website van Eurostat:

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

Eurostat. (2017, mei 29). *Database 'Labour cost levels by NACE Rev. 2 activity'*. Opgehaald van Website van de Europese Commissie:

appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lc_lci_lev&lang=en

Eurostat. (2017, april 11). *Eurostat*. Opgehaald van Labour cost levels by NACE Rev. 2 activity: appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do

Eurostat. (2017, april 25). *Population by educational attainment level, sex and age (%) - main indicators*. Opgeroepen op april 6, 2017, van Website van Eurostat:

<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

Federatie Nederlandse Vakbeweging. (2016, 11 29). *Demonstreer do. 8 dec. in Brussel tegen social dumping!* Opgeroepen op juni 8, 2017, van Website van FNV:

https://www.fnvbouw.nl/actueel/nieuws/paginas/Demonstreer_do_8_dec_in_Brussel_tegen_social_dumping_1739.aspx

Federatie Nederlandse Vakbeweging. (2017, mei 30). *Stop social dumping*. Opgehaald van Website van FNV: <https://www.fnv.nl/over-fnv/internationaal/fnv-europa/stop-socialdumping/>

Fellini, I., Ferro, A., & Fullin, G. (2007). Recruitment Processes and Labour Mobility: the Construction Industry in Europe. *Work, Employment and Society*, 21(1), 281-283.

Golub, S. S. (1997). Are International Labor Standards Needed to Prevent Social Dumping? *Finance & Development*, 20-23.

- Kvist, J. (2004). Does EU Enlargement Start a Race to the Bottom? *Journal of European Social Policy*, 103-117.
- Leamer, E. E. (1995). *The Hecksher-Ohlin model in theory and practice*. New Jersey: Princeton University Printing Services.
- Moreels, F. (2017, maart 24). Sociale dumping sloopt de EU. *De Wereld Morgen*.
- NRC. (2017, maart 3). *Dit staat in de verkiezingsprogramma's*. Opgeroepen op juni 11, 2017, van Website van NRC: <https://www.nrc.nl/nieuws/2017/03/03/programmawijzer-a1548620>
- Rodrik, D. (1997). *Has globalization gone too far?* New York: Columbia University Press.
- Sapir, A. (1995). Labour Standards and International Trade Policy. *The World Economy*(6), 798-802.
- Sapir, A. (1999). The Impact of Globalization on Employment in Europe. In A. Sapir, M. Dewatripont, & K. Sekkat, *Trade and Jobs in Europe: Much Ado About Nothing?* (pp. 183-188). Oxford: Oxford University Press.
- Sapir, A. (2015). Single Market and Social Protection: Friends or Foes? *Informal Meeting of Labor Ministers* (p. 12). Stockholm: Bruegel.
- Vaccarino, E., & Darvas, Z. (2016, maart 7). 'Social Dumping' and Posted Workers: a New Clash within the EU. Opgehaald van Bruegel: <http://bruegel.org/2016/03/social-dumping-and-posted-workers-a-new-clash-within-the-eu/>
- Vaughan-Whitehead, D. (2003). *EU enlargement versus social Europe*. Cheltenham: Edward Edgar.

Lijst met afkortingen

EU	Europese Unie
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
FNV	Federatie Nederlandse Vakbeweging